

Transgender klientela v sociálních službách¹

Článek nejprve shrnuje nejdůležitější pojmy z oblasti genderové identity, dále se zabývá pohledem na sociální služby ze strany trans osob – popisuje faktory, které trans lidé vnímají jako překážky, které brání využívání sociálních služeb, a nastiňuje, co může napomáhat k jejich překonávání. Součástí je několik citací respondentek a respondentů z výzkumu *Obavy a přání trans lidí², které ilustrují, co mohou trans lidé v daných situacích prožívat.*

Text: Mgr. Karel Pavlica, Ph.D., sociální pracovník

Z hlediska počtu sice není skupina transgender osob v sociálních službách zásadně významná, obecně však jde o osoby často sociálně stigmatizované, či právě z důvodu, že v populaci nejsou v hojném zastoupení, opomíjené, případně to, co prožívají, je ze strany druhých mnohdy bagatelizováno. Tyto a další faktory zmíněné níže přispívají k tomu, že se trans lidé sociálním službám spíše vyhýbají, i když se ocitají v situaci, kterou sami zvládají řešit jen obtížně. Přitom by jim sociální služba mohla pomoci.

K ZÁKLADNÍM POJMŮM

Pohlaví je zdánlivě jasná binární charakteristika, kdy na jeho základě rozdělujeme lidi na ženy a muže. Ať se však na tuto charakteristiku podíváme z hlediska biologie, nebo z hlediska sociálních věd, jasná binární charakteristika to není.

Z hlediska biologického existují lidé, kteří se narodí s charakteristikami obou pohlaví (chromozomy, hormony, pohlavní orgány) a není u nich tedy možné určit, zda se jedná o muže, či ženy. Jedná se o tzv. intersex osoby.

Pojem **gender** (tzv. sociální pohlaví) zastřešuje vše, co se nějakým způsobem váže k rolím ženy a muže ve společnosti – očekávání ohledně způsobů chování, práce s emocemi, způsobů oblékání, činností, zájmů atd. Tato očekávání se liší v různých historických obdobích a na různých místech světa.

Genderová identita je pak náš vnitřní pocit příslušnosti k určitému pohlaví, zda se cítíme být ženou, či mužem, případně ani jedním. Lidem, jejichž pocit příslušnosti k určitému pohlaví se liší od pohlaví připsaného po narození (tj. biologického), se říká transgender lidé, nebo zkráceně trans lidé.

Trans lidé, pokud chtějí žít v roli, která je jim vlastní, mají možnost projít tzv. tranzicí. V ČR je tento proces legislativně ošetřen dle zákona č. 373/2011 Sb. o specifických zdravotních službách, § 21–23. Právě tento medicínský aspekt tranzice (*tedy stručně řečeno – hormonální terapie a operace*) bývá ve společnosti často přehnaně akcentován a vnímán jako zásadní, často je však mnohem důležitější pro trans člověka mít možnost fungovat v preferované sociální roli. Důležité tu je pak zejména okolí trans člověka – pokud ve svých otázkách zůstává sám, je nerespektován, nebo dokonce nucen k přijetí své genderové role na základě společenských očekávání (*„jsi chlapec a jako chlapec se musíš cítit a chovat“*), může v důsledku toho dojít k narušení sociálních vazeb, rodinného prostředí, vnímání sebe sama atd.

„Přál bych si zmizet. Kéž by tu někde bylo trvalé útočiště pro nás, kteří byli odmítnuti rodinou. Každý den se bojím vracet do svého domova.“

Nepřijetí trans osob a obecněji i osob menšinové sexuální orientace ze strany okolí vede častěji i k rizikovému či sebepoškozujícímu chování³ – každá jednotlivá zkušenost s viktimizací lidí kvůli tomu, že jsou LGBT+⁴, zvyšuje pravděpodobnost sebepoškozujícího chování v průměru 2,5krát.

Obzvlášť rizikové je pro trans osoby období coming outu, což je proces, kdy si lidé svou genderovou identitu uvědomí (tzv. **vnitřní coming out**) a svěřují se s ní okolí (tzv. **vnější coming out**). Trans lidé bývají v důsledku coming outu častěji než ostatní ohroženi ztrátou práce, rozpadem vztahů, šikanou ve škole, vyhozením z domu, stávají se častěji oběťmi násilí (i sexuálního) atd. Je proto důležité, aby existovala určitá síť podpory respektující člověka bez ohle-

du na jeho genderovou identitu, kde se i trans lidé budou cítit respektováni a přijímáni, a pokud se ocitnou v nepříznivé životní situaci, nebudou se ostýchat využít sociální službu, která jim pomůže danou sociální situaci řešit. Zatím to tak bohužel vždy nebývá.

PŘEKÁŽKY NA STRANĚ TRANSGENDER LIDÍ PŘI KONTAKTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB

Trans lidé bývají vzhledem k prožitým traumatům, diskriminaci nebo jiným nepříjemným zkušenostem citlivější a vůči neznámým lidem mohou být uzavřenější, takže je složitější získat si jejich důvěru. Právě špatné zkušenosti trans lidí nebo strach z toho, jak se k nim kdo zachová, jim pak mnohdy brání využívat sociální služby v míře, v jaké by potřebovali, nebo se je bojí vůbec kontaktovat.

V průzkumu *Obavy a přání trans lidí* největší část (25%) z těch, co uvedli, že mají zkušenost s diskriminací, šikanou nebo ponižujícím chováním z důvodu své genderové identity, ji zažila právě v oblasti pomáhajících profesí. Taková zkušenost je pak zásadní překážkou k případnému využití sociální služby do budoucna.

„Jsem šťastný za to, že v ČR máme takhle rozvinutý systém, který umožňuje změnit pohlaví. Nicméně přestože už mám v dokladech vysněné ‚M‘, stále mě tíží strach a mám pocit, že budu do smrti žít v obavách a ve strachu, kdo se to o mně kdy dozví, jak bude reagovat...“

Další překážkou může být rozdíl mezi preferovaným oslovením a údaji uvedenými v dokladech. Respektování preferovaného jména trans klientů a klientek výrazně napomůže jak podpoře vzájemného vztahu a budování důvěry, tak má i významný pozitivní vliv na jejich duševní pohodu a redukci depresivity⁵.

Jednou z hojně diskutovaných otázek je i možnost využívat buď genderově neutrální toalety, nebo takové, které korespondují s genderovou identitou klientů bez ohledu na jejich připsané pohlaví. Toto se může týkat všech sociálních služeb, avšak zejména těch pobytových. Pro mnoho trans

¹ Článek vznikl v rámci pracovní skupiny LGBT+ v sociálních službách, která je realizována v rámci projektu ministerstva práce a sociálních věcí Rozvoj systému sociálních služeb (CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003739). Projekt je financován z Operačního programu Zaměstnanost a státního rozpočtu.

² PAVLICA, K., HEUMANN, V. a KUČERA, Ch. *Obavy a přání trans lidí: výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent v roce 2018*. Praha: Transparent, z.s., 2019. ISBN 978-80-906362-4-8.

³ IMPACT. (2010). Mental health disorders, psychological distress, and suicidality in a diverse sample of lesbian, gay, bisexual, and transgender youths. *American Journal of Public Health*, 100(12), s. 2426–32.

⁴ Zkratka zastřešující osoby nevěstinnové sexuální orientace nebo genderové identity: L = lesby, G = gayové, B = bisexuální osoby a T = transgender osoby, někdy je možné se setkat i s dalšími písmeny v rámci této zkratky, které zde reprezentuje + (nejčastěji např. Q jako queer, I jako intersex osoby a další).

⁵ RUSSELL, S. T., POLLITT, A. M., LI, G. A. GROSSMAN, A. H. Chosen Name Use Is Linked to Reduced Depressive Symptoms, Suicidal Ideation, and Suicidal Behavior Among Transgender Youth. *Journal of Adolescent Health*, 63/4, 2018, s. 503–505.

⁶ Více např. AUT. KOL. *Specifika sociální práce respektující genderovou, sexuální a vztahovou rozmanitost Část I – To nejdůležitější z oblasti genderové, sexuální a vztahové diversity a respektující sociální práce*. Praha: Prague Pride, 2020. ISBN 978-80-908096-1-1.

osob je návštěva sociálních zařízení, kdy je třeba „roztřídit se podle pohlaví“, velice stresující záležitost a mnozí to řeší třeba i tím, že se snaží moc nepít, aby na toalety nemuseli.

„Jednou mě vyhodila uklízečka z pánského záchodu, jindy na mě koukali divně na tom dámském. Tak si nejsem někdy jistý, kam jít, abych nevzbudil pohoršení. Nejde přece o ten typ záchodu, jde o to, si dojít.“

Mimo toalet a sociálních zařízení mohou pro trans osoby představovat překážku i všechny typy služeb, které jsou určeny buď jen pro ženy, nebo pro muže. V některých případech to pak může skončit tím, že trans člověk takovou službu nevyužije a skončí tzv. na ulici.

ROLE SOCIÁLNÍCH PRACOVNIC A PRACOVNÍKŮ VE VZTAHU K TRANSGENDER KLIENTELE

Přístup sociálních pracovníků a pracovníků k transgender klientele by se neměl nijak zvlášť lišit od přístupu k jakékoli jiné klientele s tím rozdílem, že budování vztahu, který je zásadním pracovním nástrojem v sociální práci, může být složitější, vztah může být křehčí a může snadněji dojít ke ztrátě důvěry. Důležité je proto znát specifika této cílové skupiny včetně širšího společenského a legislativního kontextu, adekvátně reagovat v případě, že dojde při poskytování služby ke coming outu (nebagatelizovat, neříkat, že je to jen fáze, která přejde atd.), respektovat soukromí klientů, zároveň se ale soustředit na zakázku a ne na fakt, že klient či klientka je transgender. Není vhodné ptát se jen tak ze zvědavosti na záležitosti spojené s tím, že je člověk trans, to může velmi výrazně narušit budování vztahu. Naopak je dobré, mít ujasněny vlastní postoje vůči trans lidem, a v přípa-

dě nějaké nepohody při práci s trans klientelou mít možnost využít intervize či supervize, kde by to téma bylo možné bez obav otevřít.

„Jeden dermatolog po tom, co zjistil, že jsem trans z mojí občanky, se začal vyptávat na to, jak se cítím, jaký jsem měl dětství... Když jsem mu řekl, že to s ním nechci řešit, tak se ptal dál. To jsem se rozbřečel a potom jsem z toho měl breakdown. Ale on si určitě vůbec neuvědomoval, že by udělal něco špatně.“

JAK LZE PODPOŘIT TRANSGENDER RESPEKTUJÍCÍ PROSTŘEDÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB?

Akceptace a respekt vůči trans lidem – zní to samozřejmě, ale vzhledem ke zkušenostem mnoha trans lidí tomu tak vždy nebývá. Přitom stačí málo, mnohdy jen naslouchání bez předsudků, respektování preferovaného jména a zájmen, i když se mohou lišit od údajů v oficiálních dokumentech. Zaměření na zakázku, a ne na fakt, že klient či klientka je trans.

OTEVŘENÁ A RESPEKTUJÍCÍ KOMUNIKACE

Právě komunikace je při navazování vztahu v sociální práci základ. Vyjadřování s respektem zvyšuje šanci, že si trans lidé ke službě vybudují důvěru a nebudou cítit tlak, že musí svou identitu skrývat. Je rovněž dobré brát v úvahu, že se trans lidé setkávají s nevhodným oslovením a urážkami, což jim přináší množství stresu a je pravděpodobné, že mají na tyto typy situací vytvořeny obranné reakce.

„Lidi řeší, co je normální a co ne, a podle toho soudí. Neberou v potaz, co je člověku příjemné a co ne.“

Pomoci může alespoň základní znalost tématu (rozdíl mezi sexuální orientací

a genderovou identitou, aktuální terminologie, legislativa, rozeznávání faktů od mýtů a stereotypů, specifika typu coming out, minoritní stres, stigma, diskriminace atd.⁶⁾. V rámci sociálního poradenství je pak dobré vědět o návazných odborných službách, které jsou trans respektující.

Důležité je i **dodržování etických zásad a ochrana soukromí** trans klientely – zachovávat soukromí a důvěrnost sdělených osobních informací, nesdílet je bezdůvodně ani v rámci pracovního týmu bez souhlasu osoby, které se týkají. V rámci vytváření bezpečného prostředí není možné tolerovat náznaky nevhodného chování vůči trans lidem, ať jde o zdánlivě nevinné vtípký, nebo otevřené (verbální) útoky.

Vlastní postoje k trans lidem – zásadní při práci s trans klienty a klientkami je rovněž reflexe toho, jak vlastní pohlaví, kultura, hodnoty, víra atp. ovlivňuje naše smýšlení o nich. Pokud nám naše postoje neumožňují s nimi jednat s respektem a porozuměním, je vhodné je přesměrovat ke kolegyni či kolegovi, případně mít možnost toto sdílet na intervizi či supervizi.

Odstraňovat bariéry může i to, že služba sama dá najevo, že je trans respektující a je si vědoma specifík práce s trans klientelou, např. symbolickým označením trans vlaječkou u vchodu, na webu, existencí genderově neutrálních toalet atd.

Všechno výše uvedené pomáhá redukovat stres a napětí trans osob, když váhají nad tím, zda službu využít, nebo ne, což je zásadní především v případech, když se ocitnou v nepříznivé sociální nebo životní situaci, na kterou vlastními silami nestačí. Protože pak je sociální služba jednou z mála možností, která má potenciál jim podat pomocnou ruku. ■

Novinky z Portálu

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL:
Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klappkova 2

obchod.portal.cz

portál